

напливу робітників і службовців з інших місцевостей, особливо з сільської, і темпів відновлення промисловості та сільського господарства. Серед вищезначених причин, вирішальними були наслідки розрухи народного господарства й рівень аграрного перенаселення. Безробіття посилювалося також у зв'язку з концентрацією промисловості, скороченням штатів. Крім того, на початку 1920-х рр. кількість безробітних зростала за рахунок постраждалих від голоду та військових дій. Статистичні дані про списки безробітних, реєстрацію яких проводили в основному біржі праці, не завжди чітко відображали реальну картину, оскільки різнопланова соціальна допомога викликала масу зловживань і спекуляцій статусом безробітного. У цей час на українських біржах праці, з 22% колишніх промислових робітників, 1,2% зовсім не отримували допомоги [12, 17]. Саме вони, стоячи на межі втрати психологічної рівноваги, поволі деградували.

Губернським містам, на відміну від селищ міського типу, був притаманний і значний контингент утриманців, пов'язаний із зосередженням основної маси державних установ із забезпечення осіб цієї категорії, що ставало тягарем для місцевих бюджетів. Економічний потенціал міста давав можливість більше витратити на соціальну допомогу. Так, бюджет Одеси, у кілька разів перевищував миколаївський та катеринославський, що відобразилося на його соціальній політиці. Нemoжливiсть соціального захисту всіх нужденних з боку губернських урядовців, змушували багатьох з них декласувати. Тому картина соціального стану населення міста досліджуваного періоду буде неповною, без урахування такої категорії населення, як декласовані групи (були віднесені до самодіяльного населення з іншими заняттями). Саме вони формували досить потужний маргінальний пласт у соціальній структурі.

На думку В. Іваненко та І. Іщенко, злочинні елементи, які вийшли на волю в результаті масової амністії 1920 р. та голодуючі мігранти з Росії, які, в основному, осіли в південноукраїнських містах, спілкуючись з українськими безробітними, підбурювали останніх до жебракування, проституції й інших життєвих «промислів» та аномалій [4, 74]. Однак не варто забувати, що, серед декласованих груп, більшість складала непрацездатні злидарі – жінки похилого віку, діти-сироти та інваліди – люди, які опинилися в екстремальних життєвих ситуаціях не з власної ініціативи, а через суворі обставини та реалії, що склалися в республіці на той момент.

Отже, вивчення історії урбанізації початку 20-х рр. ХХ ст. неможливе без дослідження демографічного розвитку суспільства. Зміни в кількості населення, його соціальному складі, що загалом віддзеркалювали характер економічного розвитку міста, є одним з головних показників динаміки міст. Зрушення ж у соціальній структурі губернських міст протягом 1920-х рр., у зв'язку з розгортанням політики непу, промислового виробництва та загальної пролетаризації українського суспільства, сприяли зростанню кількості службовців і робітників, які мали стати соціальною базою підтримки режиму нової влади. Ці зміни призвели до остаточного розширення суспільства й остаточного зникнення певних груп населення, котрі послуговувалися наймаючою працею – буржуазії, купецтва, старої інтелігенції, заможного селянства, власників майстерень тощо.

1. Васьчина Л. *Источники о народонаселении // Массовые источники по социально-экономической истории советского общества / Под ред. И. Ковальченко.* – М., 1979.
2. Диденко Г.Д. *Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства (1921–1925).* – К., 1962.

3. Дьяченко А.Д. *Динамика социально-классовой структуры населения Украинской ССР (1917–1987 гг.): научно-аналитический обзор: на материалах исторической литературы, изданной на Украине в 1980–1987 гг.* – К., 1988.
4. Іваненко В.В., Іщенко І.В. *Україна нелівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону.* – Д., 2006.
5. Жиромская В.Б. *Советский город в 1921–1925 гг. Проблемы социальной структуры.* – М., 1988.
6. Подгаецкий В.В. *Города Укараины в годы непа (вариант клиометрического подхода к анализу социальных структур).* – Днепропетровск, 1994.
7. Кравченко Б. *Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.* – К., 1997.
8. *Очерки развития социально-классовой структуры УССР. 1917–1987.* – К., 1986.
9. *Итоги Всесоюзной городской переписи 1923 г. // Труды ЦСУ СССР – 1924.* – Т. 20. – Вып. 3. – Ч. 2.
10. *Україна за п'ятдесят років (1917–1967). Статистичний довідник.* – К., 1967.
11. Бабій Б. *Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.).* – К., 1961.
12. *Україна. Статистичний справочник.* – Х., 1925.
13. Трухманова С.Л. *Вплив зайнятості міського населення Поділля на тип кожного міста 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.* – Вып. III. Серія: Історія: Зб. наук. пр. / За ред. П. Григорчука. – Вінниця, 2001.
14. *Україна. Статистичний щорічник.* – Х., 1926.
15. *ЦДАВОУ.* – Ф. 34. – Оп. 2. – Спр. 48.

Mazur I.V., Voynarovsky A.V. The social structure of the provincial cities' population in Ukraine during the 1920–1925th. In the article is analyzed the social structure of the provincial cities' population in Ukraine in the conditions of the Soviet regime approval (the 1920–1925th). Are discovered the trends of changes in the social differentiation of this urban community.

Key words: social structure, the provincial capital, the Soviet government, amateur and non-active, workers, employees, nepmany.

О. П. Мурашова

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НЕПУ

Стаття присвячена питанням утвердження та діяльності радянської влади в Україні періоду НЕПу. Висвітлено характерні риси та напрями соціальної політики держави у 1920-х рр. Показано головні проблеми та наслідки соціальних перетворень у суспільстві.

Ключові слова: НЕП, громадянська війна, більшовики, безробітність, безпритульність, соціальна політика.

Дослідження діяльності радянського керівництва періоду НЕПу є складовою частиною вивчення встановлення більшовицької влади в Україні. Так, вирішення соціально-економічних проблем є важливим показником діяльності держави, її здатності діяти в інтересах населення. Від ефективності політичних реформ залежить порядок і стабільність в країні. У пострадянський період Україна зіштовхнулася з низкою проблем, адже, проведені попередньою владою заходи, часто не враховували соціального фактору. Держава безумовно повинна відігравати головну роль у покращенні рівня й якості життя населення, враховуючи історичний досвід. Уже в першій половині 1920-х рр. радянське керівництво змушене було вирішити низку першочергових завдань, від яких залежало подальше становиче влади, адже наслідки Першої світової та громадянської воєн суттєво вплинули на загальний рівень розвитку суспільства.

Актуальність дослідження, передусім, зумовлена зміною концептуальних підходів і методологічних засад наукового пізнання. Розглядаючи соціальну проблематику в контексті марксистсько-ленінської теорії класової боротьби та формаційного підходу, радянські

історики протягом десятиліть обґрунтовували тезу про покращення матеріального добробуту трудящих у рамках соціалістичного будівництва, свідомо уникаючи дискусійних тем, суперечливих моментів, показуючи можливі альтернативні форм реалізації соціальної політики. Останнім часом в українській історичній науці зріс інтерес до вивчення соціальної історії та політики держави щодо подолання основних соціальних ризиків. Новизна дослідження зумовлена відсутністю комплексних праць із цієї проблематики. Метою статті є об'єктивний аналіз діяльності радянської влади в Україні у соціальній сфері періоду НЕПу.

В українській історіографії відсутні спеціальні праці з означеної проблематики. Більшість із них мають загальний характер. Хоча вже на початку ХХІ ст. тема була окреслена працями І. Іщенко, О. Десятнікова, А. Лубчинського, Ю. Степанчука, Ю. Яковенко, І. Дмитрик. Повсякденне життя українських робітників висвітлено й у монографії О. Мовчан. Питання боротьби з дитячою безпритульністю детально зображено в публікаціях І. Діптан. Діяльність у сфері охорони здоров'я досліджували О. Лойко й О. Криворучко. Проблеми соціального забезпечення вперше знайшли своє висвітлення в публікаціях В. Шарпатога, Н. Кузьмінець, В. Воловика. Вагомий внесок у вивчення питання зробив О. Мельничук, у студіях якого аналізуються питання продовольчої політики більшовиків, діяльність органів соціального забезпечення, причини безробіття в Україні.

Зі встановленням радянської влади в Україні першочерговим стало завдання вирішення соціальних проблем. Політики намагалися ліквідувати старий порядок та створити новий лад суспільних відносин. З цією метою був створений Народний комісаріат соціального забезпечення – єдиний на той час профільний орган. Від грудня 1919 р. до травня 1920 р. у Харкові діяло Управління уповноваженого Навкомтрудобезу РСФРР, а згодом виник Наркомсобез УРСР, що діяв до 1934 р. Структура наркомату засвідчувала пріоритети радянської влади. Було запроваджено декрети, постанови, розпорядження та різноманітні інструкції уряду про впорядкування пенсійної справи, скасування дореволюційної схеми пенсійного забезпечення вікових та професійних груп населення. На засіданні Колегії Наркомсобезу йшлося про матеріальне та пенсійне забезпечення червоноармійців, їх сімей, деяких категорій тимчасово непрацездатних, питання страхування робітників на випадок безробіття, епідемій. Від самого початку була запропонована організаційна схема радянських органів влади: відділи соціального забезпечення діяли при губернських, повітових, волосних і сільських радах [1, 64]. Перші вагомні зрушення в соціальному житті країни відбулися із впровадженням собезів на місцях [2, 36]. Соціальний захист насамперед стосувався міського населення, тоді як селянством опікувалися комітети взаємодопомоги.

У період воєнного комунізму застосовувалася практика так званої «примусової» праці, з метою соціалістичного будівництва. Вона застосовувалася у вигляді трудових мобілізацій робітників і технічних фахівців. Через неможливість забезпечити усіх працівників одягом і житлом, уряд відмовився від масового проведення мобілізацій тих, хто народився 1886–1888 рр. [3, 30]. Більшість населення негативно поставилася до подібних заходів і намагалася уникнути різних повинностей, що втілювалось у масових страйках та демонстраціях [4, 60].

Проголошення НЕПу суттєво вплинуло на функції та організаційні форми роботи системи соціального

забезпечення. Вона поступово переходила на госпрозрахунок, запроваджуючи різні форми виробництва в містах і селах, вдаючись до соціальної взаємодопомоги. Принциповим стало питання про узгодження фінансово-господарських можливостей держави з реальним забезпеченням відповідних категорій населення. Держава сприяла відродженню і розвитку системи соціального страхування, але утримувалася від постійного забезпечення інвалідів із числа кустарів та ремісників, що мали фізичні вади від народження. До категорії людей, які були підопічними собезу, належали інваліди першої світової та громадянської воєн, жертви контрреволюції і бандитизму, вчені із заслугами перед суспільством і державою [5, 97].

В роки НЕПу відновилася система працевлаштування через державні установи – біржі праці, ліквідовані в попередній період, оскільки проблема масового безробіття гостро постала перед більшовиками. Вже наприкінці 1922 р. було створено Центральний комітет боротьби з безробіттям. Безробітними не визнавалися особи, які зберігали заробіток після втрати роботи, ті, хто без поважних причин залишили попередню роботу та не почали виконувати нову і не потребували матеріальної допомоги. Ринок праці постійно поповнювався як міським, так і сільським населенням, причому останніх було більше, оскільки вони шукали додаткового заробітку. Комітети бірж праці здійснювали реєстрацію безробітних на місцях [6, 18]. Кошти для допомоги пропонувалося виділяти із відрахувань прогресивного податку на майно, доходи та спадок. Протягом 1920–1925 рр. безробітні отримували матеріальну і трудову допомогу. В першу чергу, вони отримували безкоштовні обіди, інколи грошову допомогу, розмір якої не міг перевищувати однієї шостої частини середньої заробітної плати [7, 94].

Згідно з Кодексом законів про працю 1922 р., першочергове право на працевлаштування надавалося членам професійних спілок. Для захисту права безробітних Наркомат праці УСРР встановив відповідальність роботодавців за необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу. Проте, характерними були масові порушення трудового законодавства. З часом було скасовано низку розпоряджень Наркомату, зокрема право на першочергове надання роботи безробітним комуністам. До початку 1922 р. в Україні було сформовано страхове законодавство, що передбачало кілька видів державної допомоги, в разі втрати працездатності. В цьому ж році відбувся поділ на працівників розумової та фізичної праці. Жінки мали право на шеститижневі відпустки до та після пологів [8, 256].

З весни 1919 р. почала формуватися система пенсійного забезпечення. Першим офіційним документом був декрет РНК УСРР «Про передання пенсійних відділень у підпорядкування народного комісаріату соціального забезпечення» від 28 лютого 1919 р., а декрет РНК УСРР від 16 квітня 1919 р. «Про врегулювання пенсійної справи» юридично скасував стару структуру пенсійних установ. 20 березня 1919 р. РНК УСРР видав декрет «Про забезпечення солдат робітничо-селянської армії та інших військовослужбовців і їх родин», яким призначив пенсії солдатам Червоної Армії, що втратили (повністю або частково) працездатність від пошкоджень і хвороб, отриманих під час служби. Залежно від ступеня втрати працездатності, пенсії розподілялися на 4 розряди: для першого розряду (100% втрати працездатності) призначалася пенсія у розмірі прожиткового мінімуму даної місцевості, для другого (70–100%) – 75% прожиткового мінімуму; третього (40–70%) – 50%; четвертого (15–40%) –

20% [9, 25]. Сім'ям солдат, які загинули або зникли без вісті на війні, призначали пенсію за першим розрядом: вдові з 3-ма і більше непрацездатними – повну ставку; з одним або двома – дві третини; вдові бездітній – лише у випадку її інвалідності (не менше 15% втрати нею працездатності); повним сиротам до 16 років: одному у сім'ї – половину ставки, двом – дві третини, чотирьом і більше – половину ставки. Непрацездатними вважалися неповнолітні діти до 16 років, батько пенсіонера-червоноармійця старше 55 років, мати старше 50 років. 27 червня 1919 р. РНК УСРР ухвалив декрет «Про забезпечення солдат Червоної Армії пенсіями», яким скасував дію декрету від 12 березня. Повний інвалід мав стовідсоткову пенсію, а родини червоноармійців одержували на одного члена сім'ї 40% , на двох – 60%, на трьох – 80%, на чотирьох і більше – 100% ставки місячного заробітку некваліфікованого робітника [10, 60].

До початку 1930-х рр. право на пенсію мали лише непрацездатні особи, а згодом – за віком. Кошти видавали раз на місяць відповідні органи собезу. Кожен пенсіонер, з липня 1925 р. мав відповідні книжки з номерами, які засвідчували їх реєстрацію в Наркомсобезі. Зважаючи на скрутне економічне становище, розміри пенсійної допомоги були незначними. Державні органи стримували зростання кількості пенсіонерів, шляхом підвищення вимог до роботи всіх служб НКЗ та Наркомохорондорів, щоб забезпечити норми пенсій, передбачених декретами уряду: в містах – 30 крб., на селі – 15 крб. Реальні пенсії були значно меншими. Наприклад, інваліди війни у містах одержували 16 крб., на селі – 4 крб. 33 коп.; сім'ї червоноармійців – 11,5 у містах та 3 крб. на селі [11, 98].

Для України на цьому етапі була характерною житлова криза. Згідно з «Житловим кодексом УСРР» 1923 р., норма житлової площі не могла перевищувати 13,65 м кв. на особу, не враховуючи допоміжних приміщень. У 1926 р., внаслідок житлового будівництва трестом «Південсталь», ситуація дещо покращилася. Брак коштів і можливостей для придбання предметів домашнього вжитку визначали санітарний стан і комфорт приміщень. Основним типом жител у промислових районах були казарми. Влада, зважаючи на скрутне матеріальне становище робітників, встановлювала для них невисокі тарифи на квартирну плату та комунальні платежі [8, 315].

Класова політика держави зумовила організацію пільгового медичного обслуговування, що було започатковане профспілками. У грудні 1922 р. постановою РНК України було створено відділ робітничої медицини – «Робмед». Проте, відсутність належного фінансування значно гальмувала розвиток системи медичного страхування працівників. Від середини 1920-х рр. кількість медичних установ дещо зросла, але через брак коштів їхній санітарний стан був незадовільним. Коридори вчасно не прибиралися, в кабінетах часто використовували іржаві інструменти. Число медичних закладів зростало, як правило, в промислових та гірничопромислових районах. Робітників, в основному, обслуговували медпункти та амбулаторії. Через недостатнє технічне обладнання, більшість поліклінік не могли працювати на повну потужність. Незадовільний рівень медичного обслуговування неодноразово спричиняв конфлікти між лікарями та пацієнтами. Адміністрація медичних закладів практикувала й так званий «режим заощадження», за рахунок скорочення витрат на хворих [8, 356].

Класова приналежність набула виняткового значення при вступі до навчальних закладів, адже вступні іспити були скасовані. Політика радянського керівництва

була спрямована на підтримку вихідців із малозабезпечених робітничих і селянських сімей. Вони отримували не лише державну стипендію, але й забезпечувалися пайками, ордерами на одяг, талонами на безкоштовний обід у їдальнях вузів. Нерідко в особових справах студентів можна було знайти не лише довідку про соціальне походження, але й заяву про зречення від батьків.

Протиправна поведінка неповнолітніх на початку 1920-х рр. трактувалася як дитяча бездоглядність, що виникла внаслідок війни та голоду. Створювалися спеціальні комісії, з метою вирішення проблем безпритульних. Найбільш ефективною була діяльність добровільних товариств «Друзі дітей» та Українського Червоного Хреста [12, 126]. Однак матеріальне забезпечення подібних закладів було недостатнім, їжа не відповідала віку дитини, що спричиняло високу смертність. Значну допомогу безпритульним надавало товариство «Охмадит», у планах і звітах якого простежувалася спрямованість на збереження державного фінансування дитячих установ, надання соціальної допомоги з місцевого бюджету, через створення фондів «Матері та дитини» [13, 71]. У подоланні дитячої безпритульності брали участь й іноземні організації. Так, комітет «Джойнт» з листопада 1922 р. виділив біля 500 тис. дол. на забезпечення дитбудинків паливом, одягом, взуттям і харчами. В Україні на липень 1922 р. нараховувалося 248 установ на 22,6 тис. дітей. Наступного року під індивідуальним патронатом знаходилися майже 35 тис. неповнолітніх [14, 55]. Ця практика стала важливою формою боротьби з безпритульністю. Передавання сиріт в родини відбувалося на основі договору, а подальше їх виховання здійснювалося під контролем державних органів. Внаслідок голоду 1921–1923 рр., значно зросла дитяча смертність. На 1923 р. усі заклади були зняті з державного продовольчого постачання. Така ж ситуація спостерігалася в дитячих садках і школах, де виховувалися діти, яких забезпечували батьки [15, 53].

Таким чином, соціальна політика радянської держави в період НЕПу мала суперечливий характер. Влада намагалася швидко вирішити складні соціальні проблеми, що виникли внаслідок Першої світової та громадянської воєн. Проте, за відсутності необхідних економічних та фінансових ресурсів, так і не змогла повною мірою реалізувати свої плани. Важливе значення мав суто класовий підхід до проблем соціального забезпечення – надання допомоги, передусім, категоріям населення, в підтримці яких була зацікавлена держава. Соціально-економічні процеси суттєво вплинули і на рівень життя робітників, який характеризувався безробіттям, житловою кризою, нестачею продуктів харчування, незадовільними умовами праці. Неврожаї та технічна відсталість у промисловості, медицині також суттєво гальмували соціальний розвиток України впродовж 1920-х рр.

1. Шарпантий В.Г. Соціальне забезпечення сімей червоноармійців, «жертв контрреволюції» та біженців в Україні (1919–1922 рр.): історичний аспект // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 9. – Вінниця, 2005.
2. Мельничук О.А. Особливості діяльності органів соціального забезпечення в Україні в період НЕПу // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 7. – Вінниця, 2004.
3. Рейхель М. Трудоповинність на Україні // Коммунист. – 1921. – № 6.

4. Борисова Л.В. *Трудовые отношения в Советской России (1918–1924 гг.)*. – М., 2006.
5. Шарпаций В.Г. *Особенности функционирования системы социального обеспечения в Украине 1920–30-х гг. Историчний аспект // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Випуск 6. – Вінниця, 2003.*
6. Мельничук О.А. *Законодавче регулювання безробіття в Україні у 20-х рр. XX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. пр. – Вип. 2. – Вінниця, 2004.*
7. Гордієнко Л. *Про ліквідацію безробіття в Українській РСР (1921–1930 рр.) // Укр. іст. журн. – 1973. – № 9.*
8. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928 рр.) / Відп. ред. С. Кульчицький. – Ч. 1. – К., 2009.*
9. *Известия Временного рабоче-крестьянского правительства УССР. – 1919. – № 67.*
10. *Социальное обеспечение. – 1919. – № 2–3.*
11. Шарпаций В.Г. *Особенности функционирования системы социального обеспечения в Украине 1920–30-х гг. Историчний аспект // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 6. – Вінниця, 2003.*
12. *Держархів Вінницької обл. – Ф.149. – Оп. 5. – Спр. 6.*
13. Журбелюк В.Г. *Організація соціальної роботи на Україні у планах радянської модернізації суспільства 20-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 3. – Вінниця, 2001.*
14. Діптан І.І. *Діти і голод в Україні 1921–1922 рр. // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 1.*
15. Мовчан О.М. *Голод 1921–1923 рр. в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 1. – К., 1991.*

Murashova O.P. Soviet power social policy in Ukraine during the NEP. Article is devoted to the Soviet power strengthening and activities in Ukraine during the NEP. Are defined the characteristics and directions of social policy in the 1920's. Is shown major problems and consequences of social change in society.

Key words: new economic policy, civil war, the Bolsheviks, unemployment, homelessness, social policy.

Ю. В. Крамар

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЩОДО ВОЛИНСЬКИХ НІМЦІВ У 1921–1939 рр.

У статті проаналізовано стан німецькомовного шкільництва на західно-волинських землях після їх входження до складу Другої Польської республіки. Звернуто увагу на польську освітню політику щодо німецької меншини на Волині.

Ключові слова: Волинь, шкільна освіта, німецька меншина, освітня політика.

Актуальним завданням освітньої політики польського уряду, з моменту відродження у 1918 р. незалежної Польщі, стало врегулювання питання німецькомовного шкільництва. Адже на східних теренах держави німецька меншина складала більшість місцевого населення. Численною була громада німців і на Волині, що за умовами Ризького мирного договору 1921 р., увійшла до складу Другої Польської республіки. Проблема шкільництва національних меншин у міжвоєнній Польщі була предметом досліджень деяких польських істориків [1; 2]. Окремих питань розвитку німецькомовного шкільництва торкаються волинські дослідники В. Панасюк [3] та М. Костюк [4]. Натомість малодослідженою залишається проблема польської освітньої політики щодо німецької меншини на Волині, метою якої було поступове витіснення німецькомовного шкільництва та його заміна польською системою шкільної освіти. Звідси, мета статті – аналіз вказаної проблеми на матеріалах Волинського воєводства.

Витоки німецькомовного шкільництва на Волині сягають початку XIX ст., коли відбувалась активна колонізація краю німецькими поселенцями. Запрошені для освоєння малозаселених земель півдня Російської імперії, вони часто осідали на Волині, в маєтках місцевих землевласників. Найбільш інтенсивний потік німецьких переселенців на волинські землі спостерігався у 1860–90-х рр. Тут вони заснували чимало німецьких колоній, а 1897 р. на території Волинської губ. проживала 171331 особа німецької національності [4, 29]. Початок Першої світової війни призвів до активізації міграційних процесів серед волинських німців, різко змінивши їхню кількість та карту розселення. В роки війни багато німецьких колоній зазнали повного розорення. У червні 1915 р., за наказом царського уряду, розпочалася депортація німців з Волині вглиб території Росії. У доповідній записці, датованій 22 червня 1916 р., волинський губернатор відзначав, що за межі губернії виселено 115892 німці-колоністи [5, 24].

Повоєнне повернення німецьких колоністів з російських губерній відбувалось повільно. У 1921 р. на Волині статистика зафіксувала лише 24960 німецьких колоністів [6, 62]. Репатріантам доводилося долати чималі труднощі, щоб відбудувати зруйновані війною господарства. У 1931 р. на території Волинського воєводства проживали 46883 особи німецької національності (біля 2,2% загальної кількості населення краю) [7, 22]. На Волині в цей час налічувалося понад 300 німецьких колоній. Найбільше їх концентрувалося в середній частині Волині, особливо у східних повітах – Луцькому, де мешкали 17619 осіб, Костопільському – 7545, Рівненському – 7458 та Горохівському – 4977 [7, 28–29].

Поряд із відбудовою, зруйнованих війною, господарств, німецькі колоністи значну увагу приділяли розвитку національного шкільництва. Наявність школи німці вважали обов'язковим елементом життя колонії. В умовах перебування в іншомовному етнічному середовищі, школи допомагали німцям зберігати національну самобутність, мову, звичаї і традиції, ментальність, духовну культуру, підтримувати у своєму середовищі дух германізму.

Напередодні Першої світової війни кількість німецьких шкіл на території Волинської губ. сягала 275, де навчалися 9710 учнів [4, 178]. Сприятливі умови для розвитку німецькомовного шкільництва на Волині склалися в роки Першої світової війни. За час німецької окупації краю (1915 – перша половина 1916 рр.) мережа німецькомовних шкіл зростала швидкими темпами. Навіть у тих місцевостях, де проживала невелика кількість німецьких колоністів, окупаційна влада відкривала школи [8, 121–122]. Щоправда далеко не всі з них вціліли до кінця війни. Чимала кількість шкіл у німецьких колоніях зазнала істотних руйнувань під час військових дій. Так, станом на 1921 р., з 38 німецьких шкіл в Тучинській парафії Рівненського повіту, залишилися 21, а в Рожницькій парафії Луцького повіту – з 47, вціліли лише 12 [9, 138]. Гострою була й проблема вчительських кадрів. Після війни чимало шкіл залишились без учителів, оскільки не всі з них повернулись на Волинь після депортації вглиб території Росії. Аби відновити навчання в школах, колоністи, зазвичай, самі вибирали з-поміж себе тих, хто вмів читати і писати, та поклали на нього вчительські функції. Так, у 1921 р. на 17 учителів Тучинської парафії Рівненського повіту лише троє мали фахову освіту [9, 138].

У міжвоєнний період німецькомовне шкільництво на Волині зазнало незначних змін. Як і до війни, німецькі школи залишались у цілковитому підпорядкуванні лютеранського духовенства і під загальним